

STANKO PIPLOVIĆ

Arhitekt Giannantonio Selva i klasicizam u Dalmaciji

PRILIKE U DALMACIJI POČETKOM 19. STOLJEĆA

U burno doba na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće Dalmacija je nekoliko puta mijenjala gospodare. Višestoljetna mletačka okupacija i ratovi s Turcima unazadili su ovaj kraj. Padom Venecije 1797. godine dolazi pod upravu Austrije, a onda je mirom u Požunu pripala Francuskoj, koja je drži u svojoj vlasti od 1806. do 1815. godine. Napoleonov namjesnik, generalni providur Vincenzo Dandolo, nastojao je da ekonomski i kulturno podigne Dalmaciju. Međutim mjere koje su poduzimane nisu mogle dati rezultata, jer je velik dio radne snage bio pozivan u vojsku, a građanstvo je iscrpljivano stalnim dažbinama za ratne potrebe. Ekonomska blokada Engleza na moru dovela je do propadanja trgovine i prometa. Reforme koje su Francuzi uvodili nisu naišle na podršku naroda radi njegovog konzervativizma, a svećenstvo i plemstvo je bilo protiv njih, jer su im bile ugrožene privilegije.

Godine 1809. došlo je do novog rata između Austrije i Francuske. General Marmont krenuo je iz Dalmacije da se svojom vojskom pridruži Napoleonu. Austrijanci su iskoristili tu priliku i iz Hrvatske prodrli u Dalmaciju. Na glas o tome planuli su u mnogim krajevima ustanci protiv Francuza. Međutim uskoro je došlo do

mira, po kojem su Austrijanci morali ne samo izaći iz Dalmacije, nego ustupiti Francuskoj čitavu Hrvatsku jugozapadno od Save. Tada je Napoleon stvorio i proglasio Kraljevstvo ilirskih provincija, sa maršalom Marmontom na čelu kao generalnim providurom. U taj sklop ušle su kao provincije i Dalmacija i Dubrovnik. Iza bitke kod Leipziga koncem 1813. godine spustila se austrijska vojska preko Velebita u Dalmaciju. Istovremeno su Englezi napali na moru. Bečkim kongresom 1814. Dalmacija je definitivno dodijeljena Austriji. Nova birokratska vlast nije pokazala pravog shvaćanja za potrebe i želje naroda u toj perifernoj pokrajini monarhije. Ona i dalje životari zapuštena i zaostala. Od svećanih obećanja koje je dao car Franjo I. prilikom posjeta Dalmaciji godine 1818. nije bilo ništa.

U takvim uvjetima i umjetnost u Dalmaciji stagnira. Siromaštvo i nemar vlasti nisu pružali nikakove materijalne uvjete ni moralne poticaje za stvaralačko djelovanje. Klasicizam koji se u to doba širi Evropom kao reakcija na barok nije uhvatio dublji korijen. U graditeljstvu se osjeća izvjesna aktivnost samo u većim središtima kao npr. u Zadru, glavnom gradu pokrajine, ili u Splitu. Najveći broj pokušaja ostao je ipak samo u projektima, malo je što ostvareno.

SELVA I BRAĆA GARANJIN

Trogir je bio takvo središte u kojem je klasicizam naišao na stanoviti odjek. U gradu je dominirala plemićka porodica Garanjin, koja je imala velike zemljišne posjede i mnogobrojne kuće u gotovo svim krajevima srednje Dalmacije. Dala je nekoliko poznatih ličnosti. U to doba posebno se ističu braća Dominik i Luka. Prvi je za francuske okupacije upravljao Dubrovnikom. Drugi brat grof Ivan Luka (1764—1841) bio je svestran čovjek, velike energije i široke kulture. Obavljao je

razne javne dužnosti. Za naša razmatranja posebno je zanimljiva činjenica da je bio prvi službeni konzervator u Dalmaciji i u vezi s tim skupljao starine i istraživao ostatke antičke Salone.¹ Sve je to vjerojatno u njemu stvorilo određene pobude za prihvaćanje novih ideja klasicizma.

¹ O ovome podrobnije vidjeti u: D. Božić-Bužančić, *Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji broj 18, 1970.

Braća, istaknuti frankofili, zaneseni francuskim reformama i velikim ambicijama rade na podizanju industrije i unapređivanju poljoprivrede. U tu su svrhu planirali izgradnju većeg broja različitih objekata, od čega je samo nešto napravljeno. U bogatom, ali uglavnom neproučenom i neobjavljenom, porodičnom arhivu sačuvani su mnogi dokumenti i nacrti za te zgrade. Nažalost, taj arhiv je u prošlom ratu jako nastradao, pa je danas teško preciznije odrediti gdje i što su namjeravali podignuti, jer su podaci oskudni i nesređeni, a nacrti bez natpisa i najčešće bez ikakve druge oznake. Sve to mnogo otežava rad. Ipak i na osnovi tako nepotpune građe došlo se do novih spoznaja koje u priličnoj mjeri upotpunjuju naše poznavanje i korigiraju dosadašnju ocjenu arhitekture u Dalmaciji iz početka 19. stoljeća. Svakako jedno od najvažnijih sadašnjih otkrića jesu nacrti za neka od objekata koje je radio Giannantonio Selva. Taj veliki arhitekt iz Venecije dosad je bio potpuno nepoznat u povijesti umjetnosti Dalmacije, ali s obzirom na ovo njegovo angažiranje postaje i za nas vrlo zanimljiv.

Selva je rođen u Veneciji 2. rujna 1751. gdje je i umro 22. siječnja 1819. godine. Učenik je inženjera i čuvenog teoretičara arhitekture Tommasa Temanze istaknute ličnosti u razvoju klasicističke arhitekture Veneta.² On je imao najveći uticaj na Selvinu naobrazbu. Pružio mu je ne samo temeljita znanja iz graditeljstva nego mu je i prvi pomogao u afirmaciji. Svoje stručno obrazovanje Selva kompletira u Rimu, Parizu, Holandiji i Engleskoj. Njegov stil izrađen je na osnovi klasične grčke i rimske arhitekture, pod uticajem venecijanskih graditelja činkvečenta i engleskog neopaladizma setečenta. Godine 1780. vraća se u Veneciju gdje je postao viši nadglednik javnih radova, a 1797. profesor arhitekture na Accademia di Belle Arti. Član je akademija u Firenci, Bolonji, Rimu, Veneciji i još nekih drugih akademija. Prisan je prijatelj skulptora Antonia Canove velikog pobornika povratka antici. Značajan je predstavnik vremena u kojem kasni barok ustupa mjesto klasicizmu. Napravio je projekte za rekonstrukciju kao i izvedbu mnogih zgrada, palača i ljetnikovaca po sjevernoj Italiji. Najbrojniji su mu radovi u samoj Veneciji, gdje je između ostalog izradio projekte za palače Erizzo, Mangilli-Valmarana i Manin te crkve S. Maurizio i SS Nome di Gesu. Najznačajnije njegovo djelo je Teatro della Fenice u Veneciji, čija mu je izgradnja povjerena nakon konkursa 1790. godine, a trajala je do 1792. godine. To je kazalište u graditeljskom smislu u to doba smatrano uzorom, iako je izazvalo prilično polemike. Na istim principima projektirao je i kazalište u Trstu.

Pošto smo ovako letimično upoznali umjetnika i sredinu u kojoj je radio, pokušat ćemo ocijeniti njegovu ulogu i doprinos razvoju klasicizma u Dalmaciji. Gara-

njini su i sami porjeklom iz Venecije. Oni su i dalje održavali svestrane i intenzivne veze s ljudima iz javnog života, znanstvenih i umjetničkih krugova u sjevernoj Italiji, a posebno u Veneciji. Stoga su za potrebe gradnje angažirali arhitekta baš iz ovog kraja. I o odnosima između Luke Garanjina i Selve možemo suditi na osnovi dokumenata. Njihova veza nije samo poslovna već štaviše prijateljska i vrlo prisna, a održava se dugi niz godina. Na jednom mjestu Garanjin kaže: »naš slavni prijatelj Selva«. On dobro poznaje i njegov umjetnički opus pa ga kritički ocjenjuje: »... ona jednostavnost koja je, čini se, nedostajala i samom Selvi u mlađim godinama, ali se u zrelijim godinama korigirao«. To se mišljenje potpuno uklapa u poznatu činjenicu da je Selva u početku volio svoje građevine da prenatrpava ornamentima, reljefima i statuama, kako je u to vrijeme moda zahtijevala. U kasnijim radovima pokazuje ljubav za jednostavnim konstrukcijama bez mnogo ornamenta.

Posebno su značajna i informativna Selvina pisma braći Garanjin koja su sačuvana u arhivu. Dosad ih je pronađeno samo osam. Prvo je upućeno Dominiku, a ostala Luki koji je i vodio poslove oko izgradnje. Datirana su u periodu između 1799. i 1816. godine. U njima, pored dogovora u vezi s izradom projekata, postoji niz drugih bilježaka. Iz njih se saznaje da im je Selva obavljao i razne druge usluge. Tako je za Luku 1800. godine angažirao u Veneciji potrebne majstore, drvodjelca i zidara. Drugom prilikom pokušao mu je pronaći i minere za kamen (Dok. II.). Tražio ih je čak u Vicenzi. Nabavlja mu druge potrebne stvari i dostavlja mu ih u Trogir, a Garanjin njemu sa svoje strane šalje u znak pažnje prigodne darove (Dok. III.). Saznajemo dalje da su imali mnogobrojne zajedničke prijatelje i poznanike kao što su bili konte Stratico, Domenico Fadiga iz Venecije, G. Moschini, Bachin, Aglietti, kontesa Magno, Jakov Giurileo iz Trogira i mnogi drugi. Nije zabilježeno da je Selva boravio u Dalmaciji, ali su se on i Luka nekoliko puta sretali u Veneciji. (Dok. VII.)

Radi obavljanja poslova i trgovine Garanjini su uzeli u najam jedan stan u Veneciji. Kuća u kojoj se stan nalazio bila je vlasništvo posljednjeg mletačkog dužda Lodovica Manina, a nalazila se na samom Canalu Grande. Međutim kako su željeli ustanoviti stalno prebivalište u Veneciji, uzeli su 1805. godine čitavu kuću u trajan zakup. U tom postupku bio je angažiran i Selva kao javni vještak. U sklopu toga on je pregledao zgradu, napravio njezine tlocrte i dao podroban opis stanja i rasporeda kuće. Ova ekspertiza priložena je ugovornoj dokumentaciji. Međutim porodične prilike spriječile su Garanjine da se nasele u Veneciji, pa su kuću neko vrijeme iznajmljivali, a konačno su 1821. godine raskinuli ugovor o zakupu.

Dosad se o Selvinom radu u Dalmaciji nije gotovo ništa znalo. Od nekolicine umjetnikovih biografa jedino arhitekt Lorenzo Urbani u svojem rukopisu navodi: da je za porodicu Garanjin u Trogiru projektirao jednu gospodarsku, jednu kmetsku i jednu ladanjsku kuću. U sklopu tih sadašnjih proučavanja pronađeni su u arhivu raznovrsni dokumenti koji upućuju na to da

² Arhitekt Tommaso Temanza rodio se je u Veneciji 1705, gdje je i umro 1789. godine. Bavio se je hidrotehničkim radovima. Značajan je teoretičar, te je napisao mnoge radove iz područja arheologije i arhitekture. Najznačajnije mu je djelo »*Vite dei piu celebri architetti e scultori veneziani*« koje je napisao 1778. godine.

Iako je ostavio malo arhitektonskih djela, ipak zauzima istaknuto mjesto u razvoju klasicizma Veneta. Održavao je opširnu korespondenciju s poznavacima i ljubiteljima umjetnosti.

je Selva za Garanjine radio projekte za kmetsku kuću, preuređenje palače u Trogiru, ladanjsku kuću, zgradu s peći za kruh i ljetnikovac u Divuljama, zgrade u parku u Trogiru, a vjerojatno i još neke druge.

UREĐENJE UNUTRAŠNJOSTI KUĆE

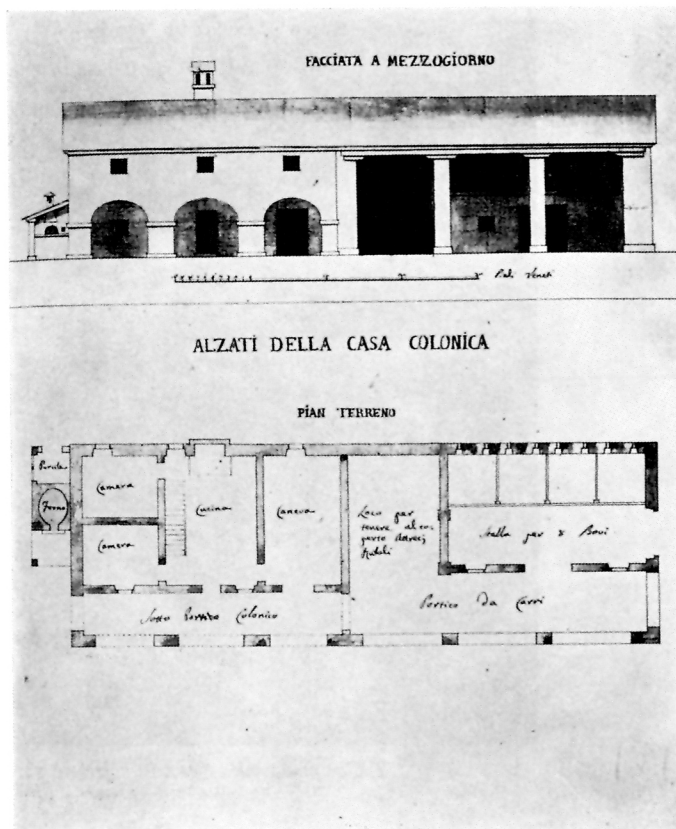
Prva poznata narudžba Garanjina kod Selve odnosi se na izradu nacrt za uređenje jedne sobe s namještajem, izgleda u kući u Trogiru. U jednoj sačuvanoj prilično opširnoj promemoriji navodi se kako će gospodin Jakov Giurileo otići do arhitekta Selve predati mu pismo i tlocrt sobe s tim da zajedno izrade i smjeste jedan ormar u njoj. Dalje će uzeti mjere i za jednu okovanu škrinju, koja treba da ima željeznu sponu za pričvršćenje u zid. Traži se i rješenje tajnog stepeništa uz tu sobu i susjedni kabinet. Također se moli Selva da izradi nacrt rešetke iz ariša za vrt i da nađe majstora sposobnog da dobro izvede posao. Na kraju su dodane detaljne upute o tome kakva treba da bude ta rešetka.

Sačuvano je pismo Selve Domeniku Garanjinu datirano 7. kolovoza 1799. godine, koje se odnosi na taj problem. Pismo počinje ovim riječima: »Bila velika ili mala stvar za koju smatrate da bi ja u okviru moje profesije bio u stanju da Vam dam savjet, činit će mi uvijek zadovoljstvo da se zauzmem s velikom revnošću«. Iz daljeg se teksta vidi da je Giurileo predao pismo i tlocrt sobe i da je Selva napravio nacrt za uređenje čitavog prostora s kružnim stepeništem, kako je u pismu detaljno obrazloženo. Također je poslan crtež izgleda ormara koji je podijeljen u dvije pregrade. Dan je podroban opis u pogledu njegove konstrukcije, cijene i mogućnosti narudžbe. Dostavljena je i skica rešetke za vrt. Nije poznato za koji je objekat taj nacrt naručen. Nisu zasad pronađeni ni spomenuti Selvini crteži, ali nije isključeno da se nađu kada se arhiv jednom definitivno sredi. (Dok. I)

Treba istaći da je Selva inače bio vrstan stručnjak za uređenje interijera. U Engleskoj je proučavao svrsishodna rješenja i posebni klasicistički dekorativni stil koji su uveli braća Robert i James Adam u rješavanju stanova. Zbog toga su poslije njegova povratka u domovinu mnogi venecijanski patriciji angažirali toga tada mladog arhitekta da im modernizira palače i da im preinači raspored stanova koji su sve do tog vremena zadržali prastare nefunkcionalne sheme.

KMETSKA KUĆA

U pismu 29. prosinca 1800. Selva javlja: »Mnogi dani stalne reumatske groznice, a osobito dugotrajno oporavljanje spriječili su me da već prije pošaljem regulaciju za kmetsku kuću. Napravio sam tri različite varijante da biste Vi mogli izabrati. Iz priložene bilješke otkrit ćete moj stav, a Vi mi izložite slobodno svoj. Nadam se da će moći dobro poslužiti, a dobit ćete i točan nacrt. Napraviti ću nove s takvom preciznošću, veličinom i s potrebnim detaljima da dobro posluže za točnu izvedbu. Dakle ja očekujem vaše odluke«. (Dok. IV.)

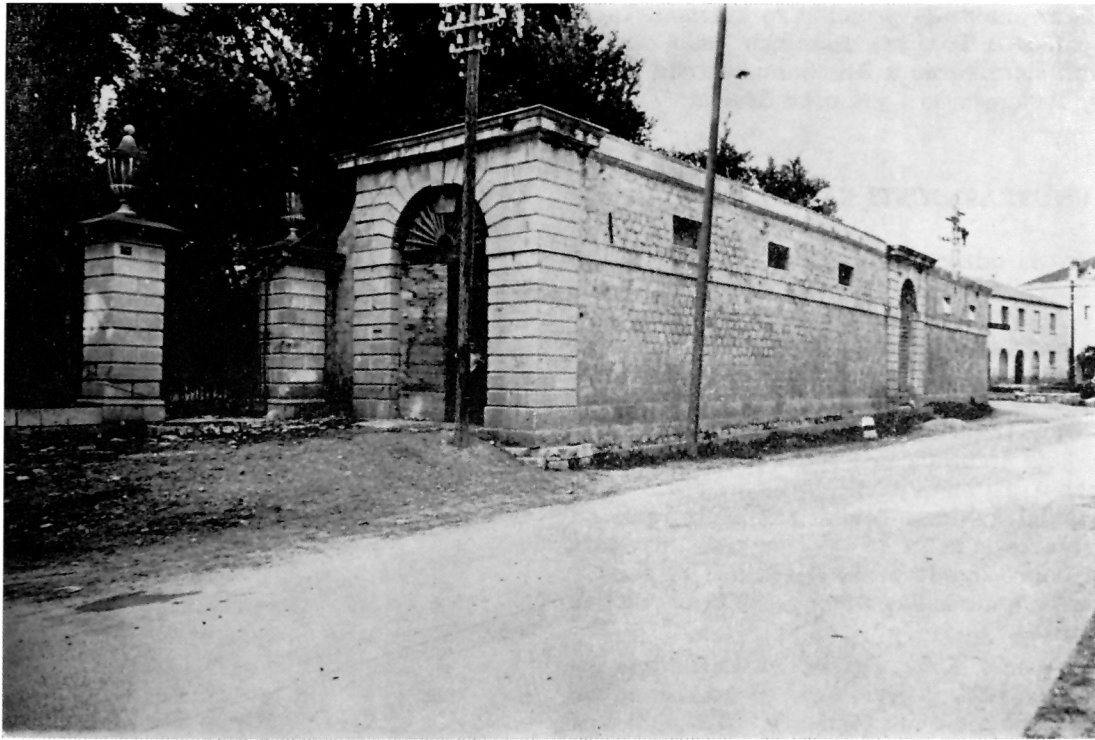
1 Dio sačuvanih nacrt jedne kmetske kuće u arhivu porodice Garanjin. Vjerojatno Selvin rad. Lokacija nepoznata.

Na imanju u Divuljama zapadno od ljetnikovca postoji mala prizemna kuća u kojoj je stanovala jedna kmetska porodica, ali s obzirom na njezinu malu površinu i neizrazitu arhitekturu, najvjerojatnije se ne radi o istom objektu. Sačuvani su međutim nepotpisani nacrti jedne druge kmetske kuće, koja je mnogo bogatija pa se Selvino pismo možda na nju odnosi. Nije poznato da li je taj objekat uopće bio izveden i gdje.

PARK U TROGIRU

Na samom ulazu u grad Garanjini su imali zemljište koje je služilo kao vrt, a djelomično su ga uredili kao park. Ovdje su pored raznog mediteranskog raslinstva uzgajali mnogobrojne vrste egzotičnih i rijetkih biljaka što su ih nabavljali u Italiji. Iz tih krajeva su dovođili čak i vrtlare. Iako je relativno malog prostiranja, ubraja se među značajnija hortikulturalna ostvarenja u Dalmaciji. Park pripada engleskom tipu s prirodnim aranžmanom vegetacije, kakav inače dominira po svojoj Evropi toga vremena.

Godine 1818. prilikom boravka u Dalmaciji car Franjo I posjetio je i Trogir. Braća Garanjin, u želji da trajno obilježe taj događaj, imali su namjeru da u parku postave jednu spomen ploču. Radi odobrenja su se obratili Okružnom kapetanatu u Splitu, koji je tražio da se pored teksta natpisa podnese i crtež ploče kako bi čitav predmet bio prosljeđen vladi u Zadar.

2 *Gospodarska zgrada s južne strane parka porodice Garanjin u Trogiru*

Oko toga se razvila prepiska u kojoj se mogu naći neki zanimljivi detalji. Tako u pismu kapetanatu koje su braća Garanjin uputili 7. srpnja 1819. godine stoji:

»Međutim tri natpisa su štampana i poslana slavnom ab. Morelliu prefektu javne Biblioteke u Veneciji radi uvaženog njegovog suda, dok su istovremeno bili zatraženi savjeti od čuvenog arhitekta Selve javnog profesora na Accademia di belle arti u istom gradu o crtežu ploče. Gorka smrt ugrabila je uzastopce jednog i drugog velikog čovjeka, pa su zato ab. (Blatio?) nasljednik Morellia i N. A. Diedo sekretar iste akademije bili dobri i ispunili zadaću, a natpis s crtežom spomenika na kojem treba da bude uklesan, konačno će prispjeti ovih dana odanoj potpisanoj braći Garanjin«.

U drugom pismu od 13. srpnja 1819. godine braća Garanjin odgovaraju okružnom kapetanatu da još ne mogu dostaviti crtež ploče dok arhitekt ne definira svoju konačnu zamisao. Evo jednog važnog odlomka iz tog pisma:

»Građevine u vrtu, koji je bio počašćen prisutnošću L. L. M. M. G. G., pronalazak su arhitekta Selve, pa smo se obratili autoru, koji je imao sve potrebne lokalne elemente, koji je zbog toga mogao s poznavanjem efekta izabrati mjesto za postavu ploče. Međutim N. A. Diedo bez ove važne pomoći, tokom izrade crteža, postao je nesiguran i piše da u slučaju, bude li djelo trebalo prilagoditi nekom mjestu za koje bi ovaj rad bio podoban neka se postavi, ali su pri tom potrebni točniji podaci«.

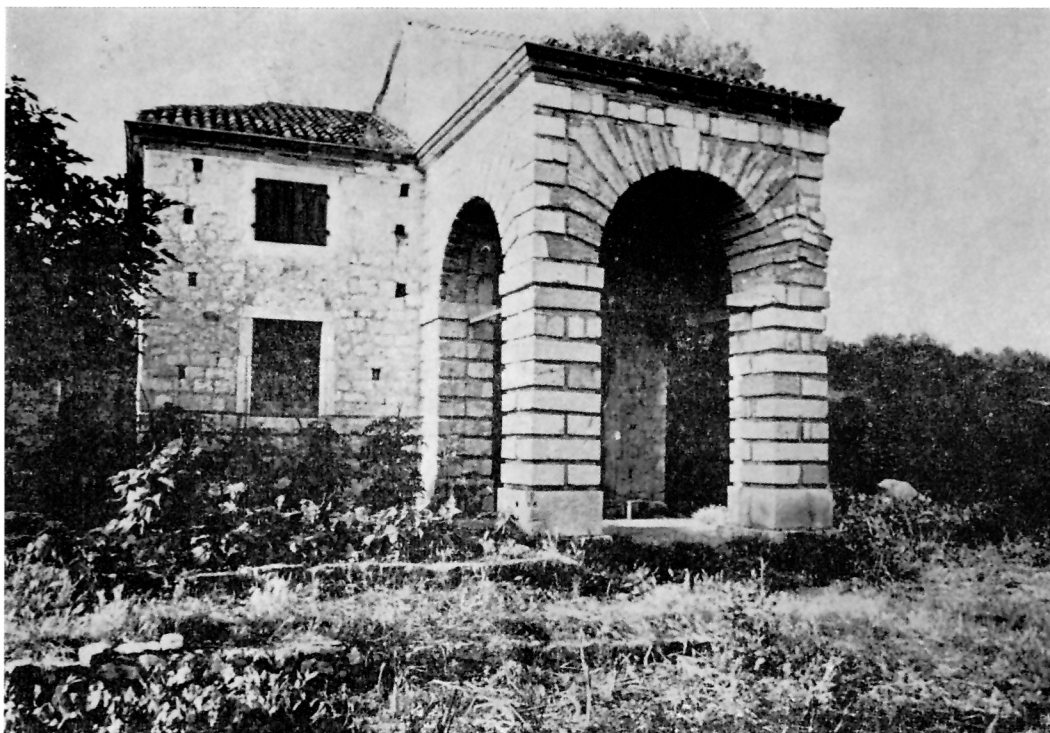
Iz posljednjeg pisma nedvosmisleno izlazi da je zgrade u parku projektirao upravo Selva. Osim ovog podatka zasad nikakvi drugi dokumenti o tim zgradama nisu pronađeni.

Međutim njihova mirna, odmjerena i jednostavna arhitektura također upozorava na to da su njegovo djelo. Da li je on sudjelovao i u hortikulturnom oblikovanju parka, to nije poznato, ali je činjenica da je u toj domeni imao prilično iskustva. Radio je naime projekat za Giardini publici di castello u Veneciji po Napoleonomu naređenju 1807. godine, a 1808. izradio je projekt groblja s. Cristoforo također u Veneciji.

U svakom slučaju Selvino sudjelovanje u prostornom uređenju parka u Trogiru značajno je. On projektira zgrade u njemu, izrađuje nacрте za neku rešetku, kao što smo već prije iznijeli, i na kraju sudjeluje u rješavanju postave spomen-ploče.

PALAČA U TROGIRU

Garanjini su imali palaču u Trogiru. To je zapravo bio čitav sklop različitih zgrada vrlo slikovit ali neugledan, podignut u razdoblju od 13. do 18. stoljeća. Lociran je sa sjeverne strane otočića na kojemu leži grad, točno prema mostu koji povezuje naselje s kopnom. Namjeravali su da taj čitav stari kompleks temeljito rekonstruiraju i obnove. Izradu i ovog projekta povjerali su Selvi. On ih u pismu od 2. prosinca 1805. godine obavještava: »Postoji mogućnost da ću još večeras imati kompletne crteže kuće u gradu, ne nedostaje ništa osim tlocrta trećeg kata što se obvezujem urediti. Podnijet ću ih Vama da ih pregledate kako bi sadržavali i vaše želje. Svi crteži su u istom mjerilu kao tlocrti. U dvama prostorima koji su ostavljeni prazni u nacrtima možete napisati opaske po želji ... za ovu kuću nisam napravio nijednu drugu varijantu u nadi da ćete mi Vi upisati program koji želite«. (Dok. V.)

3 Vrtlareva kuća na sjevernoj strani parka porodice Garanjin u Trogiru

Sačuvane su mnogobrojne iako fragmentarne bilješke s Garanjinovim uputama i opaskama u vezi s izgradnjom ove kuće. U sklopu tih dogovora Selva je napravio i dostavio kasnije više skica sa varijantama rješenja. Neki od ovih crteža su sačuvani. Za razumijevanje čitave situacije karakteristično je još jedno pismo koje je Selva uputio godinu dana kasnije, 22. 12. 1806. godine, iz kojega dajemo najvažnije izvode:

»Marljivo se zalažući, uspjelo mi je da održim riječ i još danas pošaljem nacрте. Laskalo bi mi da Vas uspiju zadovoljiti, jer su to oni koje smo zajedno dogovorili uz bolje proučeno uređenje podjela u osnovi . . . Istina, ako bi netko ispitivao ove tlocрте, našao bi nelogičnim da su zidovi očigledno izvan okomice, ali Vi koji znate kakav treba da bude i najmanji dio, naći ćete prikladno opravdanje. Opaziti ćete da sam u vestibulu 30, na silasku glavnog stepeništa, završio jedan kraj u polukrugu, jer se s prvobitnim pravokutnim oblikom mnogo siječe kut koji čine dva zida, to jest onaj od stepenica s prozorima i drugi u prostoriји br. 7 također s prozorima, što bi bilo mnogo štetno za solidnost gradnje. Novo rješenje je nešto bolje, i dat će širinu vestibulu, a da neće biti potrebno držati prvobitnu veličinu u podjeli stepenica s vratima«. Taj zamašan projekt, kojim bi bio radikalno izmijenjen izgled čitava jednog dijela grada, nije nikada ostvaren. (Dok. VI).

LADANJSKA KUĆA

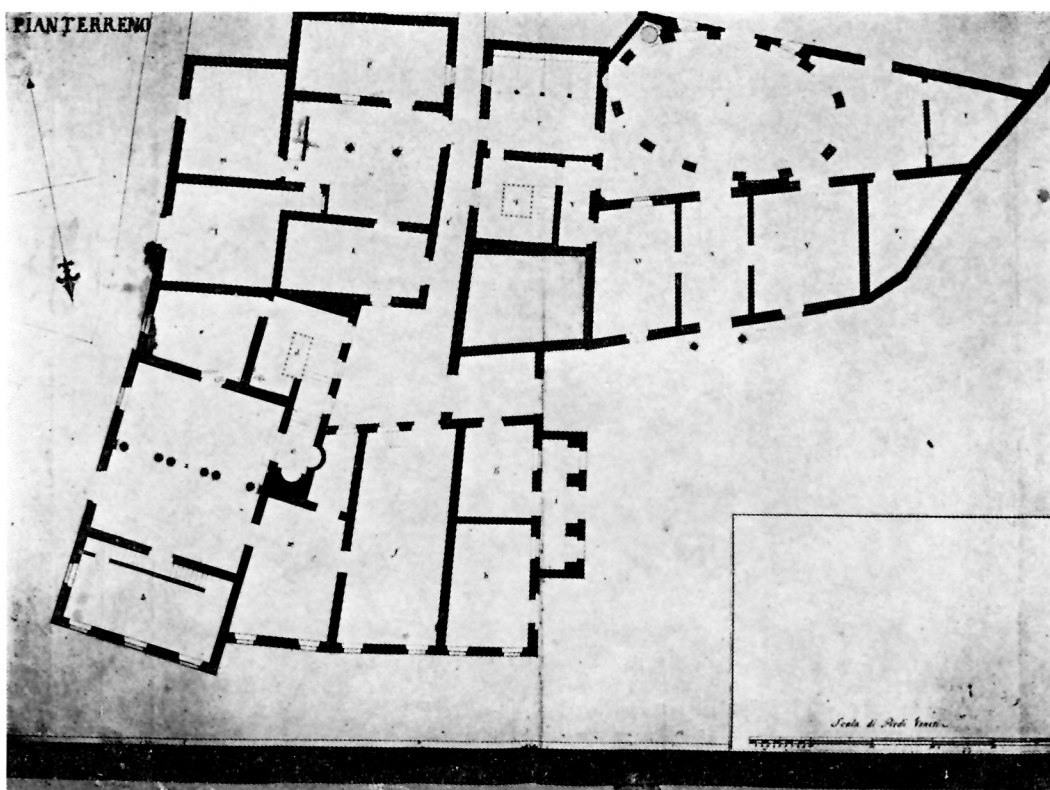
Ovaj objekat spominje Selva u svom pismu od 2. 12. 1805. godine: »Šaljem Vam prve crteže ladanjske kuće za koju sam već uradio još dvije varijante . . .« Nije poznato mjesto na kojem je trebao biti podignut. U

bilješkama iz 1817. godine pod naslovom Ladanjska kuća (vjerovatno se radi o istoj zgradi) daje se opis buduće građevine, i to u dvije varijante iste osnovne koncepcije: središnja rotonda sa sobama za gospodara sa strane na koje se nadovezuju dalje krila s porticima. Iz detaljnog opisa veličine i rasporeda prostorija dade se točno rekonstruirati srednji dio kuće u obje varijante. I ovdje je primijenjena uglavnom ista prostorna organizacija kao i kod ljetnikovca u Divuljama, što odaje stanovit Selvin manir. Poznato je da je i svoje vile po sjevernoj Italiji koncipirao upravo na takav tradicionalni venecijanski način, što je posebno bilo izraženo kod samog Palladija.

KUĆICA S PEĆI

Godine 1808. sklopio je Luka Garanjin sa zidarom Francescom Scalom ugovor po kojem se posljednji obvezuje da će podignuti dvije prostorije sa strana peći u Divuljama, a između njih na otvoru peći trijem . . . prema crtežu kojeg je izradio gosp. Selva«. (Dok. IX.) Sačuvani su nacrti (tlocrt i pročelja) jedne takve zgrade, ali su bez ikakvih oznaka. Međutim kako crteži točno odgovaraju vrlo detaljnom opisu i mjerama iz ugovora, nema nikakove sumnje da se radi o istom objektu. Iz dokumenta izlazi da je središnji dio bio već prije podignut, dok su bočni dijelovi trebali biti naknadno dodani. Objekat nije sačuvan pa nije niti jasno da li je ova dogradnja uopće bila izvedena.³

³ Ugovor je potpisan 3. listopada 1808. godine u Trogiru. Prema opisu u njemu dodatak sa strana peći sastojao se od dvije sobice s tim da je istočna trebala biti pregrađena zidom tako da se dobije hodnik. Na objektu su trebala biti troja vrata i dva prozora, na glavnom pročelju ispred trijema dva pilastra, a na bočnim zidovima rupe za golubove.

4 G. Selva: nacrt za rekonstrukciju palače Garanjin u Trogiru. Jedna od brojnih varijanata tlocrta prizemlja.

LJETNIKOVAC U DIVULJAMA

Nedaleko od Trogira na imanju u Divuljama Garanjini su u periodu između 1823. i 1830. otprilike podigli ljetnikovac u klasicističkom stilu. Na osnovi brojnih dokumenata iz arhiva može se sa sigurnošću zaključiti da je nacрте za objekat izradio upravo Selva. Sačuvan je čitav niz varijanata tlocrtnog rješenja, ali nisu pronađeni konačni nacrti po kojima je objekat izveden. Objekat je koncipiran vrlo monumentalno sa središnjim pravokutnim salonom i polukružnom lođom na jugu. Sa strana je predviđen niz soba, dok su u produženju zamišljena dva potpuno simetrična krila s pomoćnim prostorijama. Imao je podrum, visoko prizemlje i kat. Najprije je izgrađen manji srednji dio objekta s time da se naknadno izvedu bočne prostorije i krila. Međutim, pri završetku radova na ovom dijelu iznenada se odustalo od dalje realizacije, a i ono što je bilo izgrađeno, nije nikada do kraja dovršeno.

PALADIJEVSKE KONCEPCIJE OBJEKATA

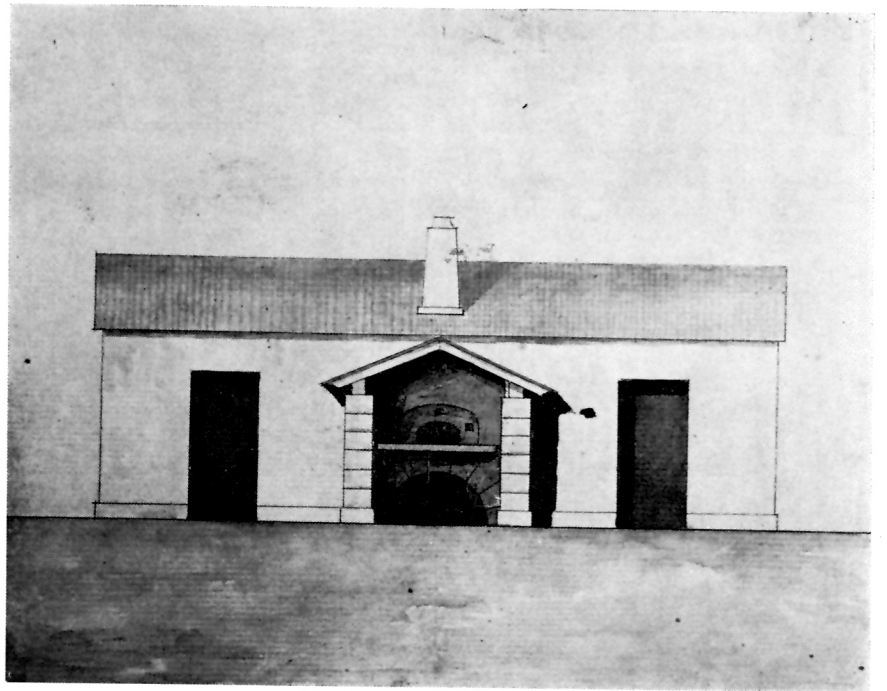
Garanjin je vrlo podrobno programirao buduće građevine i davao iscrpne upute projektantu o svojim željama i zamislima. Zanimljiva je činjenica da se pri tom rado poziva na A. Palladija, čija su mu pojedina djela uzor za građevine koje je imao namjeru podignuti. Zbog ilustracije navest ćemo nekoliko karakterističnih primjera.

U bilješkama koje se odnose na adaptaciju zgrade u Trogiru, napominje se da bi trebalo imati paladijevsko pročelje kao u primjeru koji se nalazi na strani 133.

u knjizi koja se podnosi. Taj način za priopćenje svojih zamisli Garanjin smatra najprikladnijim, samo bi želio da se naprave neke preinake na projektu.

Na ljetnikovcu u Divuljama najpotpunije su došle do izražaja paladijevske koncepcije. Osim kompozicija svega objekta, u tom duhu su riješeni i pojedini detalji. Selva nije završio nacрте za ovaj objekat, pa je Garanjin morao poslije njegove smrti 1825. godine naručiti nacрте za dekorativne detalje iz Venecije od nama nepoznatog arhitekta, valjda nekog njegovog učenika. Izražavajući svoje želje, Garanjin predlaže da se na sjevernom timpanonu postavi okrugli prozor, i to na položaju gdje Palladio obično postavlja grbove. Taj bi otvor služio za ventilaciju tavana, što je izvedeno na objektu. Arhitekt je poslao crteže detalja: izgled kapitela, izgled jedne od četiriju ugaonih voluta, to jest dijagonalni presjek kapitela, četvrtinu tlocrta kapitela, polovinu baze i profil vrata na polukružnoj lođi. U popratnoj napomeni kaže se da je kao najljepša atička baza baš onakva kakvu je upotrebljavao Palladio i ostali renomirani umjetnici. Kapitel se bazira na Palladijevim proporcijama, ali formiran u stilu Scamozzija, to jest kao jedna posebna varijanta jonskog kapitela u kojem su četiri volute odvojene tako da mu je izgled sa svih strana isti.

Sačuvana je skica i opis nepoznate zgrade koja bi pored centralnog dijela trebala u produženju imati dva trijema, a sa strana, okomito na njih, dva krila u kojima bi bile smještene štale, spremišta i ostale sporedne prostorije. Na kraju stoji napomena: »vidi Rotonda del Capera, a za krila vilu Zeno, stranica 47«.

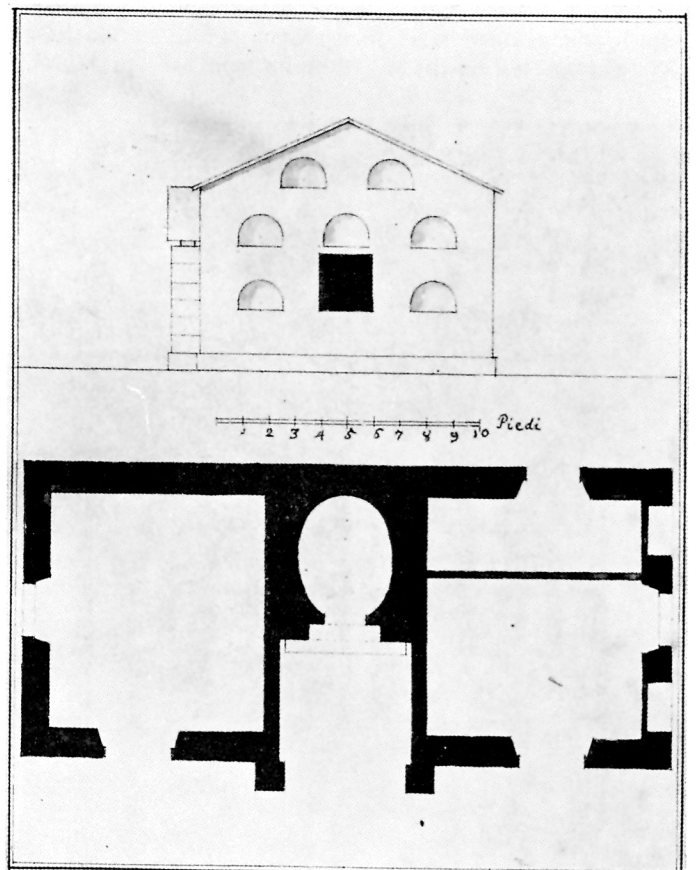
5 a G. Selva: nacrt prizemne zgrade s peći u Divuljama

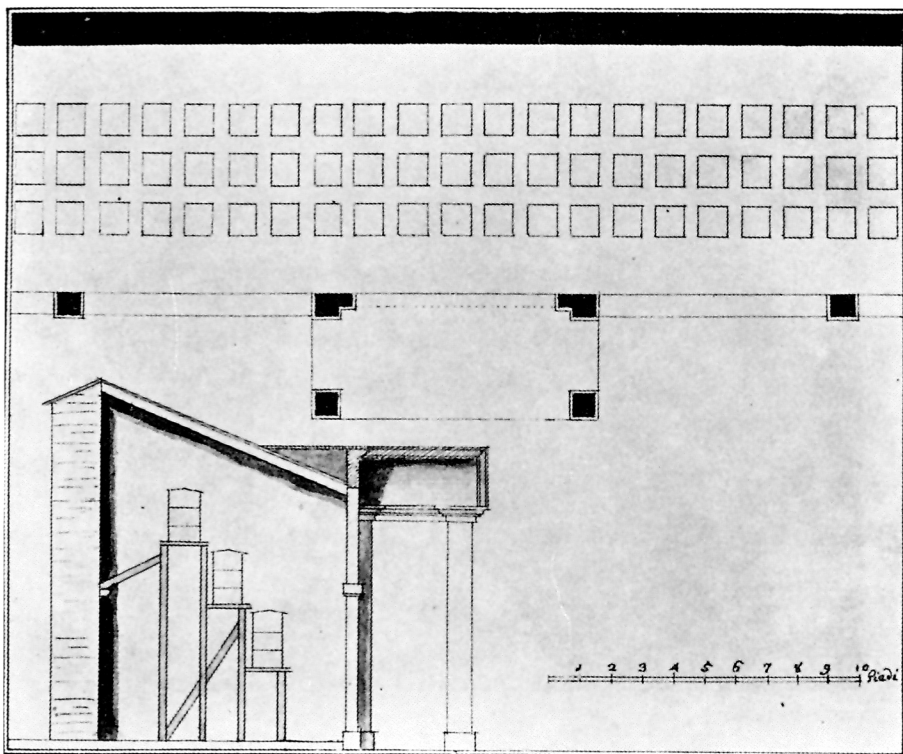
Bilješke za ladanjsku kuću počinju ovim riječima: »Arhitekt treba da po mogućnosti imitira rotundu čuvenog Palladia, ali svugdje neka se čine mogući ustupci radi uštede troškova«. Zatim slijedi podroban opis građevine koja treba da ima središnju dvoranu i sobe sa strana i jednu lođu sa četiri jonska stupa ispred glavnog ulaza. Na suprotnoj bi strani trebalo formirati pročelje s tri luka, onakova kakva se nalaze u vili Sarraceno kod Vicenze. Sa strane će biti dva trijema koji služe da bi se moglo natkritim prostorom doći do bočnih krila koja bi se mogla izvesti imitirajući vilu Pissani.⁴

Sličnih bilježaka ima još mnogo. Međutim i ovo je dovoljno da bi se moglo zaključiti kako je Luka Garanjin dobro poznao i cijenio Palladijev graditeljski opus. To njegovo poznavanje najvjerojatnije treba zahvaliti u prvom redu vezi sa Selvom. Pokušat ćemo to podrobnije obrazložiti. Poznata je činjenica da je Temanza odigrao vidnu ulogu u razvoju klasicističke ar-

⁴ Sve zgrade koje se ovdje spominju projektirao je Andrea Palladio, Vila Zeno u Cessaltu građena je od 1558. do 1566. godine. Sastoji se od središnjeg kubusa na koji se sa strana vežu portici i pomoćne prostorije tako da formiraju prostrano dvorište. Rotonda je najčuvenija njegova vila. Podignuta je na Monte Berico kod Vicenze za Paola Almerica. Ima središnju kružnu salu s kupolom i nizom prostorija uokolo. Sva četiri pročelja su joj identična s monumentalnim prilaznim stepeništima i trijemovima. Vila Saraceno se nalazi u Agugliaro-Finale. Koncipirana je slično kao vila Zeno. Za porodicu Pissani Palladio je projektirao dvije vile, jednu u Bagnolo, a drugu u Montagnani, pa se nezna koju je Garanjin mislio.

5 b G. Selva: nacrt prizemne zgrade s peći u Divuljama

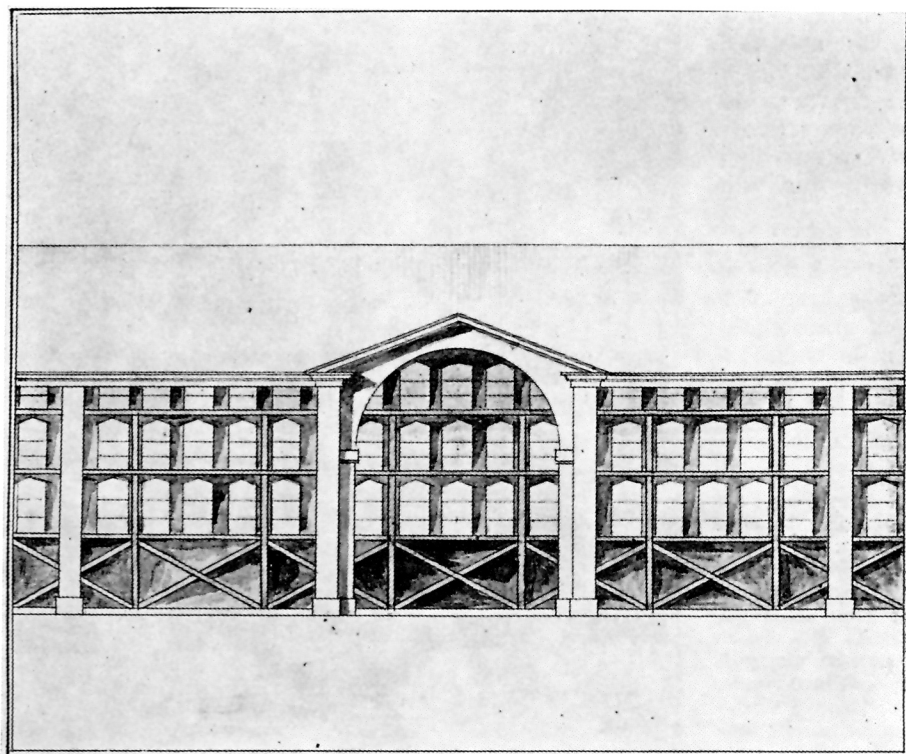

6 a Nacrti nadstrešnice s košnicama za pčele. Vjerojatno Selvin rad.

hitokture Veneta. Međutim on je svoje koncepcije bazirao manje na antici, a više na studiju renesansnih majstora sjeverne Italije u prvom redu samog Palladija. Radi toga širok i cjelokupan pokret klasicizma Veneta je vezan uz Palladija što je urodilo posebnom školom koja je dala najbolje plodove upravo u Selvi, učeniku Temanze. Selva je pripadao drugoj generaciji paladijanaca, onoj koja je djelovala kada se klasicistički principi uobličuju u jedan internacionalni kodeks.

Paladijanizam je stigao do Selve iz dva izvora: iz onoga što je proizišao direktno iz kulture Veneta i iz drugoga kojeg je on preuzeo sa najboljih svojih stranih uzora kao što je Adam u Engleskoj.

Iz prepiske je poznato da su Selva i Garanjin slali jedan drugome knjige pa i one iz umjetnosti (Dok. VIII). U porodičnoj biblioteci u Trogiru danas se još uvijek nalaze neke knjige koje su vrlo interesantne za naša razmatranja. Tu se čuvaju djela A. Dieda, A. Ca-

6 b Nacrti nadstrešnice s košnicama za pčele. Vjerojatno Selvin rad.

nove i Albrizzia, važna za studij klasicizma Veneta, zatim Selvin »Elogio di Michel Sammicheli«, Temanzi- na knjiga: »Vite dei piu celebri architetti e scultori Veneziani«, Palladijeva: »Il tempo di Minerva in Assisi« i što je najvažnije čuvena Palladijeva knjiga: »I quattro libri dell' architettura«, iz koje je Garanjin birao uzor- ke za svoje objekte. Tako je duh Palladija šireći se Evropom, inspirirajući stoljećima generacije gradite- lja, zahvaljujući posebnim okolnostima, dopro i do ovog provincijskog kraja, s kojim se, međutim, nije uspio potpuno suživotiti.

ZAKLJUČAK:

Ovim prikazom nije iscrpljena tema o Selvinoj dje- latnosti u Dalmaciji. Dane su samo njezine osnovne konture. Pored nacрта za koje se sigurno utvrdilo da ih je on radio, sačuvani su u arhivu još mnogobrojni crteži i skice raznih objekata, većinom gospodarskih, naravno bez oznake lokacije i autora. Poredbenom raščlambom mogu se ipak neki od njih s velikom vjerovatnošću također njemu pripisati. To su na pri- mjer nacrti nadstrešnice za pčelinjak, nacrti malog dr- venog poljskog skloništa te jednog vrtnog poligonalnog paviljona. Oni svojom specifičnom grafičkom artikula- cijom (akvarel i tuš), načinom prikazivanja i oblikova- njem u potpunosti odgovaraju nekim drugim crtežima za koje je sigurno utvrđeno da su Selvin rad. Kada se arhiv konačno sredi, sigurno će se utvrditi još mno- ge činjenice koje će unijeti više svjetla u cjelokupnu problematiku.

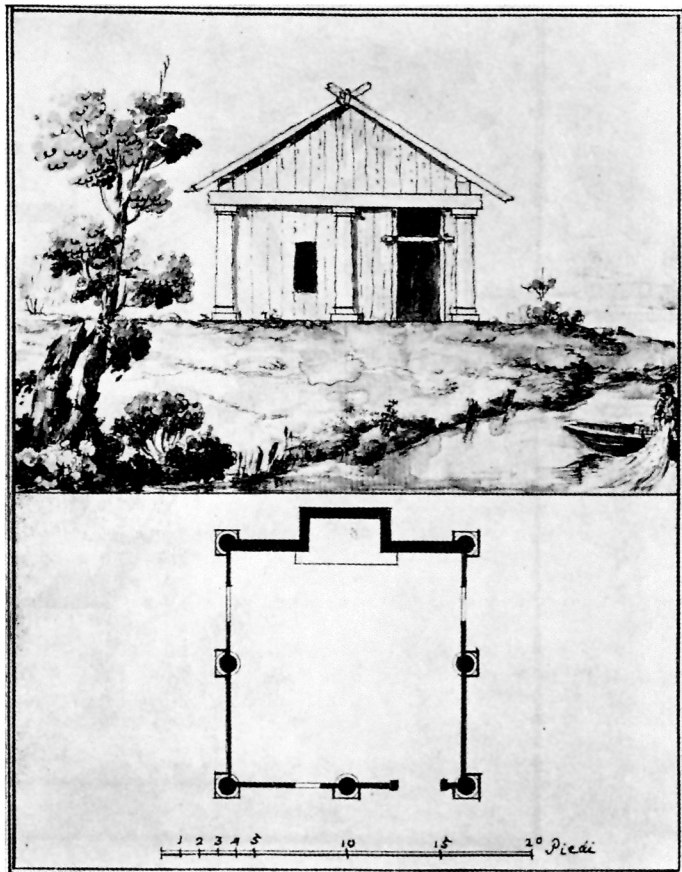
Selva je inače kao umjetnik bio slabe sreće. Mnogi njegovi projekti nisu nikada postali stvarnost. Rijetko kada mu je koje djelo izvedeno do kraja onako kako ih je on zamislio. Najčešće su mu projekti naknadno prerađivani ili samo djelomično prihvaćani. Sličnu sud- binu doživjeli su nacrti koje je radio za porodicu Ga- ranjin. Osim malog dijela ljetnikovca u Divuljama, dviju zgrada u parku u Trogiru i možda peći u Divu- ljama, sve drugo je ostalo na papiru. Razloge za ova- ko nepovoljan razvoj događaja u pogledu izgradnje teško je zasad utvrditi. Vjerojatno su to donekle uvje- tovale vrlo teške prilike u to doba u Dalmaciji. Zna se da je od 1824. do 1827. godine vladala upravo u ovom kraju velika suša, a 1832. pojavila se kolera koja je po- morila mnogo ljudi, tako da je život u Trogiru od ve- likog straha potpuno zamro. Možda su tome pridoni- jele i poremećena situacija u porodici koja se daje naslutiti u to doba.

Novе ideje strujile su u Dalmaciju iz više pravaca. Ovime je fiksirana Venecija, važan centar u kojem je

⁵ Arhitekt Bartolomeo Malacarne rođen je u Vicenzi 1782. god. Tu je i umro 1842. Radio je kao gradski graditelj. Glavna su mu djela: sjeverno krilo Palazzo comunale na Piazza maggiore (1806), te crkva i lođe groblja na Borgo Lucia (1818).

⁶ Domenico Fadiga je poznat kod nas po tome što je radio projekt za oltar u crkvi Gospe od Pojišana u Splitu. Po- drobnije o tome kao i samome majstoru vidjeti: K. Cicarelli, L. Katić, S. Traljić, *Četiri barokna oltara u srednjoj Dal- maciji*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 13, 1961. go- dine str. 271—275.

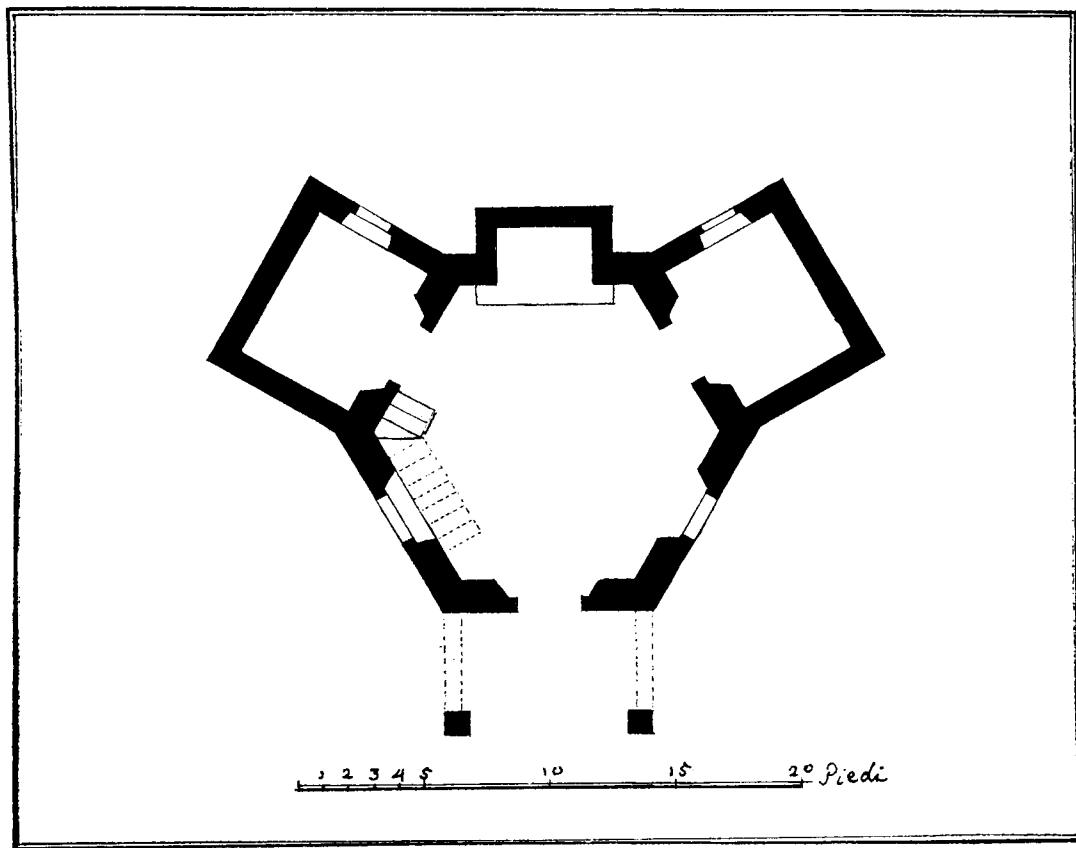
U vezi s izgradnjom u Divuljama, Garanjin se informirao za cijene klesarskih radova. Najvjerojatnije mu je Selva preporučio klesara Fadigu, s kojim je bio prijatelj. Ovaj mu je dostavio ponude za razne arhitektonske elemente iz istarskog kamena. Ti se cjenovnici izgleda ne odnose na određeni objekat nego su dani općenito.

7 Nacrti poljskog skloništa. Vjerojatno Selvin rad.

8 a Projekt vrtnog paviljona. Komparativnom analizom može se zaključiti da ga je radio Selva.

8 b Projekt vrtnog paviljona. Komparativnom analizom može se zaključiti da ga je radio Selva.

kreiran evropski klasicizam, kao jedan takav izvor. Otud je prenošena jedna posebna varijanta klasicizma karakteristična za pokrajinu Veneto, a koja se bazirala na lokalnoj tradiciji s izvorištem u Palladievom djelu. Te ideje su prihvaćene kod nas, ali nisu uhvatile dubljeg korjena niti su se dalje širile već su ostale kao izolirana epizoda koja nije urodila većim plodom.

U svrhu izgradnje objekata koje su planirala braća Garanjin su, pored Selve, kontaktirali i s još nekim stručenjacima kao što su bili arhitekt Malacarne iz Vicenze,⁵ majstor Domenico Fadiga iz Venecije,⁶ Mazzoli i drugi, ali Selva je u tome procesu odigrao najznačajniju ulogu, dok su svi ostali kontakti imali manje-više epizodni karakter.

L'ARCHITETTO GIANNANTONIO SELVA E IL CLASSICISMO IN DALMAZIA

L'occupazione plurisecolare per atto della Serenissima e le guerre contro i Turchi hanno fatto regredire e impoverire la Dalmazia. A cavallo dei secoli XVIII e XIX essa muta spesso i propri padroni. Dopo la caduta di Venezia nel 1797, la Dalmazia passa sotto l'amministrazione austriaca, e soltanto pochi anni dopo subisce il governo dei Francesi, per poi ritornare definitivamente sotto l'Austria. In quei periodi burrascosi la provincia continua ad essere trascurata e retrograda. In quelle circostanze anche le arti languivano. Il classicismo, che a quel tempo si diffondeva in Europa, non vi prese radici; Traù era, accanto a Zara e Spalato, uno dei rari centri ove avveniva una certa attività artistica. Ci viveva la possente famiglia feudataria Garanjin che aveva grossi possedimenti in quasi tutte le parti della Dalmazia. Ne spiccavano particolarmente i fratelli Domenico e Luca, noti francofili. Essi curavano lo sviluppo dell'industria e l'incremento dell'agricoltura, e progettavano la costruzione di parecchi edifici, dei quali fu realizzata soltanto una parte. Nel ricco archivio di famiglia furono conservate numerose lettere, contratti, preventivi, note, abbozzi e progetti di tali edifici. L'archivio è stato distrutto nell'ultima guerra, sicché è abbastanza difficile definire tutto ciò che intendessero costruire. I dati sono incompleti e disordinati, e i progetti non firmati e senza alcuna indicazione.

Tuttavia, anche in base a tali materiali incompleti siamo arrivati a cognizioni importanti che complementano e correggono la precedente valutazione dell'architettura in Dalmazia degli inizi del secolo XIX. Senz'altro una delle scoperte più importanti nell'ambito di queste ricerche è il fatto che i progetti per molti degli edifici progettati sono opera di Giannantonio Selva. Questo grande architetto veneziano era finora da noi totalmente sconosciuto, ma in base a questi suoi impegni dalle nostre parti, egli diventa molto interessante per la storia dell'arte della Dalmazia. È stato stabilito che il Selva aveva fatto i progetti — tutti per la famiglia Garanjin — per una casa coloniale, per l'adattamento del palazzo a Traù, per una casa con stufa e una villa a Divulje, per un edificio nel parco di Traù e alcune altre costruzioni.

Le nuove idee del classicismo affluivano nella Dalmazia da diverse direzioni. Così fu fissata anche Venezia, come una fonte del genere, come centro importante ove era creato il classicismo. Da lì una variante particolare fu trasportata nel Veneto, il quale poggiava sulla tradizione locale con la fonte sulle opere del Palladio. Tali idee furono accolte anche da noi, ma non misero radici profonde nè si divulgarono avanti. Il tutto rimase come un episodio isolato che non ha dato alcun frutto di maggiore importanza.

(Traduzione di Mario Kinel)

DOKUMENTI

I.

(Iz pisma Selve Dominiku Garanjinu od 7. kolovoza 1799)

Grande o picciolo che fosse l' oggetto nel quale Ella vedese ch' io nella mia Professione potessi esser capace a consigliarla, mi farò sempre un piacere di prestarvimi con tutta premura. Il Sig. Giurielo mi rimise personalmente la gentilissima sua con la pianta della nota Camera, e si dall' uno che dall' altra ho rivelata la di lei intenzione riguardo all' Armajo per quale ne ho formato il disegno che le rimetto.

II.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 3. kolovoza 1800. godine)

Nel Marangon principalmente può contare di avere uno dei migliori artisti, e vengo assicurato anche onesto. Ho procurato poi che si legghi col Muratore, ed ho loro predicato che si aiutano cò consigli reciprocamente proiche in tal modo saranno meglio serviti al Signori.

III.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 18. listopada 1800. godine)

Essendo sul momento di partire per Padova, ed essendo avvisato che la Barca dimani si ritira al Lido, così non mi resta che il tempo di rigranziarla del cortese dono dei rosoli tanto perfetti, e di dirla ch' io spero ch' Ella resterà contento dei materiali provveduti.

IV.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 29. prosinca 1800. godine)

Molti giorni di ostinata febbre reumatica, e soprattutto una lunga convalescenza mi hanno impedito di spedire prima di ora la regolazione per la Casa Colonica.

Io ho formato tre vari pensioneri perche' Ella possa sciogliere, e dall' unito promemoria rilevera' i miei riflessi, ed Ella mi esporrà liberamente i suoi. Desiderarci poterla ben servire, e fissato che' avrà il positivo disegno, farò i nuovi con quella precisione, grandezza, e con quei dettagli che ben convengono per esatta esecuzione, sicche io sarò attencendo le di lei risoluzioni.

Mi lusingo che sia restata soddisfatta dei generi mandati; forse li avrà' ritrovati costosi, ma ora si pagano così heneralmente e da pochi anni sono incaricati di molto. Ho fatto ricerca per le due persone ch' Ella desiderabbe capacia lavorare co' sassi, ed a minar pietre; ma quelli che sanno minar pietre difficilmente si addat-

tano a giornata, poiche ben spesso si accordano a fattura eda quantita', ed in una sola settimana guadagnano quel che la diaria produrrebbe loro in un mese.

V.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 2. prosinca 1805. godine)

Con la (possa) di questa sera le (po) avere i disegni completti della casa di Citta; non mancherà che la pianta del terzo piano che mi risservo a farlo Lei presenta per (conformarlo) a tenere del di lei desiderio. Tutti i disegni sono con la scala della pianta. Nei due cartelli lasciati bianchi nelle piante potrà fargli scrivere quelle dichiarazioni che le piaceranno. Le mando i primi disegni della Casa di Compagna della quale ho pur ritrovati gli altri due miei pensioneri, ma di detta Casa io non ho formato niuna altra idea bramando ch' Ella in iscritto mi spieghi la propria volontà.

VI.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 22. 12. 1806. godine)

Prestandomi con assiduita mi e riuscito di poterle mantener parola di spedire in oggi i disegni. Mi lusingo riuscivano di lei aggradimento poiche sono quali li abbiamo assieme concertati, più un maggior studiato regolomanento nell' impianto delle divisioni a motivo dei naturali

Volevo indicare tutte le investiture di legname fatte per diminuirli, ed i vuoti frappori fra esse ed i muri, ma ne nasceva confusione di pianta.

E' vero che chi esaminasse queste piante ritrovarebbe l' assurdo degli apparenti muri fuori di piombo dei sottopori, ma Ella che conosca qual esser deve la più picciola parte ne farà la conveniente giustificazione.

Rimancherà che nel vestibulo 30 allo smontar della Scale Nobile ho terminata un' estremità a semicircolo poichè colla primiera figura rettangola si toglia troppo l' angolo rientrante dei due muri cioe di quello delle scale con le finestre del N° 7; il che sarebbe stato di molto pregiudicio alla solidità della fabrica. Il ripiego fa piuttosto bene, e dà una maggior larghezza al Vestibolo non essendo necessario tener la grossezza di prima nella divisione delle Scale con le porte, la quale dovrà essere di parete doppio poggiando in falso.

VII.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 1. rujna 1810. godine)

Tutta la ventura settimana io mi tratengo in Venezia, sicchè io avrò il bene di vederla qui, e di trattenermi seco Lei nelle ore che concerteremmo.

VIII.

(Iz pisma Selve Luki Garanjinu od 18. srpnja 1816. godine)

Aproffito dello stesso mezzo con cui Ella mi ha favorito della gentilissima sua dei 17. Maggio per dirigerla la presente unita al secondo volume delle Memorie lette nell' Ateneo, e vari discorsi recitati in questa R. Accademia di Belle Arti; fra i quali e' interessante quello del nostro amico

Aglietti, di Giovanni Bellino, e vieppiù lo sarebbe se pubblicate avesse le molte Note che illustrano la Veneta Storia Pittorica. E' di lui intenzione di farne separata edizione ornata di qualche rame, ma chi sa quando ciò avverrà!

BIBLIOGRAFIA

Elena Bassi, GIANNANTONIO SELVA ARCHITETTO VENEZIANO. Padova 1936.

Camillo Semenzato, IL PALLADIO E L' ARCHITETTURA VENETA DELL' ETA NEOCLASSICA. Bollettino del centro internazionale di studi di architettura. Vicenza 1970.

IX.

(Iz ugovora Garanjina sa zidarom Scalom)

Addi 3. Ottobre 1808. Traù

Il Sig. Cav. Gio Luca Garanjin da una, e Francesco Scala, muratore d' professione, dall' altra stabiliscono quanto segue.

Primo. Ezzo muratore Scala s' impegna d' inalzare ne' due fianchi del forno d' Divuglie le mure necesarie, onde avere due camerini, e fra questi alla bocca del forno un portico, a norma del Disegno delineato dal Sig Selva.

Secondo. Il livello di questa fabbrica dovra' essere regolato dal livello della casa colonica, in modo che il pian tereno non risulti piu baso di onzie 6

Camillo Semenzato, L'ARCHITETTURA NEOCLASSICA A VENEZIA E A PADOVA. Bollettino C.I.S.A. Vicenza 1971.

Peter Murray, IL PALLADIANESIMO, Catalogo della mostra del Palladio. Vicenza 1974.

Stanko Piplović, LJETNIKOVAC GARANJIN U DIVU-LJAMA. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji broj 20, 1975.